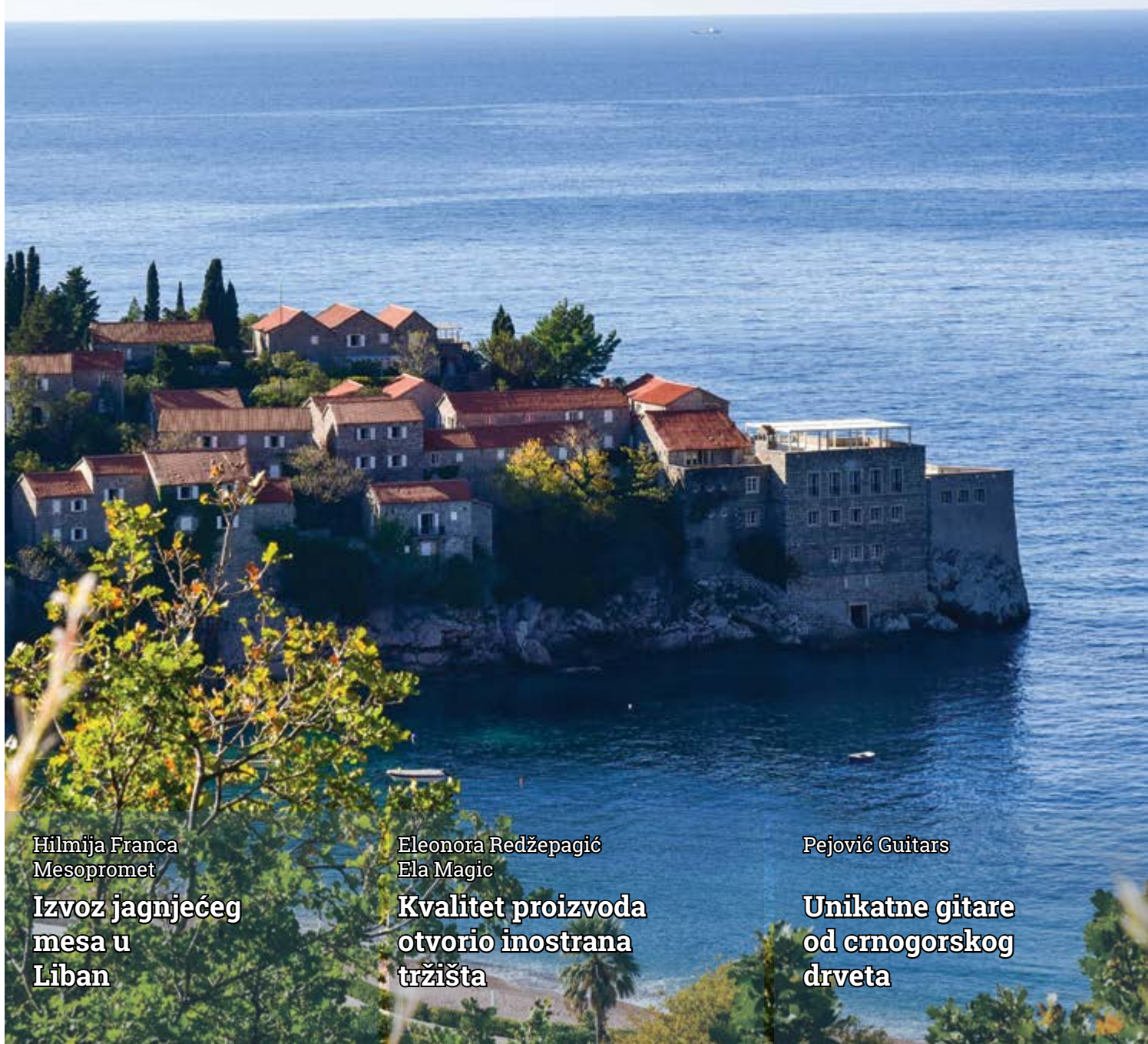

glasnik
Privredne komore Crne Gore

Zorica Kalezić, viceguvernerka CBCG

Očuvana finansijska stabilnost

Hilmija Franca
Mesopromet

**Izvoz jagnječeg
mesa u
Liban**

Eleonora Redžepagić
Ela Magic

**Kvalitet proizvoda
otvorio inostrana
tržišta**

Pejović Guitars

**Unikatne gitare
od crnogorskog
drveta**

Bankarski sistem karakteriše godišnji (oktobar 2019/2020) rast kapitala banaka od 3,44%, rast kredita i potraživanja za 7,32%, uz pad depozita od 5,31%. Nekvalitetni krediti bilježe godišnji rast od 0.93 p.p. Nelikvidnost realnog sektora, kao i rast nezaposlenosti, kreiraju kanal za prelivanje krize na finansijski sektor, koji se ogleda u rastu nekvalitetnih kredita, a koji se samo donekle, i privremeno, ponuđenim instrumentima poput restrukturiranja kredita ili moratorijuma mogu apsorbovati i odložiti. Međutim, svjesni smo da izazovi u finansijskom sektoru tek slijede, u formi dodatnih potreba za kapitalom banaka usljed gubitaka zbog neizmirenja obaveza klijenata i povećanja rizikom ponderisane aktive, kaže za Glasnik **Zorica Kalezić**, viceguvernerka Cen-

tralne banke Crne Gore.

Glasnik: Kakve poslovne trendove bilježe banke u Crnoj Gori u 2020. godini, s obzirom na uticaj pandemije Covid-19 na sve biznis sektore? Prokomentarišite nivo solventnosti, likvidnosti, kapitala, kvalitet aktive, udio loših kredita, prihode banaka... u poređenju sa prethodnom godinom.

Z. Kalezić: Poslovni trendovi koje bilježi bankarski sistem u Crnoj Gori su veoma slični onima koje bilježe bankarski sistemi drugih zemalja pogođenih efektima krize Covid 19. Epicentar krize izazvane pandemijom virusa korona se, za razliku od krize iz 2008, nalazi u realnom sektoru, sa potencijalom prelivanja na finansijski

Zorica Kalezić, viceguvernerka Centralne banke Crne Gore

Očuvana finansijska stabilnost

Bankarski sektor dobro kapitalizovan, solventan, likvidan i spremno apsorbuje prve efekte prelivanja krize sa realnog na finansijski sektor.

ski sektor. Bankarski sistem je solventan, sa koeficijentom solven-
tnosti od 19,34%, i likvidan sa udjelom likvidne aktive u ukupnoj
aktivi od preko 20%, i stoga, spremno apsorbujе prve efekte pre-
liivanja krize sa realnog na finansijski sektor, koji se
uočavaju kroz značajan pad profi- tabilnosti
i blagi rast nekvalitetnih kre- dita.

Naime, tokom pretho-
godine, bankar-
sistem karakteriše
godišnji (oktobar
2019/2020) rast

d n e
ski

kapitala banaka od 3,44%, rast kredita i potraživanja za 7,32%, uz
pad depozita od 5,31%. Nekvalitetni krediti bilježe godišnji rast od
0.93 p.p. sa 4,76% u oktobru 2019. na 5,69% u oktobru 2020, čime se
prekida pozitivni trend u njegovom smanjenju koji je trajao ne-
prekidno od 2015. do 2020. godine. Nelikvidnost realnog sektora,
kao i rast nezaposlenosti, kreiraju kanal za preliivanje krize na fi-
nansijski sektor, koji se ogleda u rastu nekvalitetnih kredita, a koji
se samo donekle, i privremeno, ponuđenim instrumentima poput
restrukturiranja kredita ili moratorijuma mogu apsorbovati i od-
ložiti.

Profit banaka se za godinu dana gotovo prepолоvio sa 53,9 miliona
eura na 27,3 miliona eura, odnosno, zabilježen je godišnji pad

od 49,5%. Pad profitabilnosti je uzrokovan odgovornom politikom izdvajanja visokih dodatnih ispravki vrijednosti u očekivanju rasta kreditnih gubitaka, kao i padom prihoda od naknada. Naime, banke su, prilagođavajući se novonastalim okolnostima, a idući u susret svojim klijentima, smanjivale ili ukidale određene naknade i provizije što je rezultiralo smanjenjem neto prihoda iz ovih izvora.

Sumarno, bilansi banaka počinju polako da se kontaminiraju, ali je sistem dobro kapitalizovan i sposoban da podnese udarac pada rezultata u ovoj godini.

Glasnik: Za respekt je likvidnost banaka iskazana prethodnih godina. U tom vremenu se realni sektor suočavao sa manjkom novca, što im je otežavalo poslovanje, pa su privrednici često isticali da teško dolaze do bankarskih kredita. Bankari su na ove primjedbe odgovarali da ne mogu adekvatno podržati realni sektor jer on ne nudi kvalitetne projekte. Sada se kroz prizmu epidemije Covid-19 mora posmatrati kreditiranje privrede.

Z. Kalezić: Ne bih se složila sa ocjenom da banke nisu adekvatno podržale privatni sektor, posebno tokom pandemije COVID -19. Banke su itekako svjesne da su 2008. godine bile centar problema, a da sada imaju odgovornu ulogu da budu dio rješenja i odgovora na krizu. Vrlo je pogrešna percepcija da su banke institucije koje ne shvataju da se uspjeh bankarskog sektora upravo bazira na očuvanju i prosperitetu njegovih klijenata.

Naprotiv, banke su od početka pandemije (15.03.2020) do kraja oktobra 2020. pravnim licima odobrile kredite u iznosu od 398,75 miliona eura što predstavlja pad od svega 6,9% u odnosu na isti period prošle godine, kada je odobreno 428,44 miliona eura kredita. Imajući u vidu pad tražnje za kreditima, aktivni moratorijum na koji se sada odnosi 9% trenutnog portfolija, poremećaj u novčanim tokovima klijenata, uz nezabilježenu recesiju, ostvarena kreditna podrška privatnom sektoru u gotovo istovjetnom iznosu kao prošle godine govori o značajnoj angažovanosti banaka u pravovremenom saniranju problema likvidnosti realnog sektora.

Banke su trenutno veoma aktivne u restrukturiranju kredita pravnim licima sa regulatornim tretmanom novoodobrenih kredita, pokušavajući da usklade smanjene novčane tokove svojih klijenata sa visinom njihovih neto finansijskih i ukupnih obaveza, u iznosu od preko 133,8 miliona eura, dok je moratorijumom, uključujući i obavezni jednogodišnji moratorijum, trenutno tretirano preko 131,47 miliona eura kredita.

Činjenica je da je broj dovoljno kvalitetnih projekata u Crnoj Gori za koje se banke aktivno takmiče, ograničen, da je životni vijek kompanija u Crnoj Gori višestruko kraći od onog u Evropskoj uniji, da kompanije u Crnoj Gori značajno manje ulažu u digitalizaciju, razvoj i istraživanje, od zemalja EU, da je smrtnost, odnosno nestajanje kompanija u prvoj godini, u Crnoj Gori, veća od prakse EU, i da finansijski iskazi kompanija u Crnoj Gori u prosjeku nijesu zadovoljavajućeg kvaliteta u odnosu na one u zemljama EU. S druge strane, nepobitna činjenica je i da se na svim pomenutim poljima vidi napredak i da banke u Crnoj Gori smatraju da ovo tržište ima razvojni potencijal. Činjenica da su banke, pogođene finansijskom krizom, u zadnjih deset godina, četiri godine završile sa gubitkom na agregatnom nivou, i ipak nastavile da posluju u Crnoj Gori, ukazuje da one dugoročno računaju na potencijal ovog tržišta i da su spremne da učestvuju u njegovom oporavku i razvoju.

Glasnik: Banke su u nekoliko ciklusa, u cilju podrške privredi i

građanima, omogućile moratorijume na otplatu kredita. Koliko je kredita restrukturirano i u kojim djelatnostima najviše?

Z. Kalezić: Od početka pandemije, banke su građanima i privredi odobrile ukupno četiri moratorijuma, a CBCG je mjere i odluke oblikovala u odnosu na zdravstvenu i ekonomsku situaciju, poštujući uputstva međunarodnih finansijskih institucija i smjernice Evropskog regulatornog organa za bankarstvo (EBA). Prvi moratorijum na otplatu kredita, koji je bio obavezujući za banke, za cilj je imao privremeno ustupanje brze likvidnosti fizičkim i pravnim licima u iznosu od 155 miliona eura u prva tri mjeseca pandemije, kako bi se podržala i realna ekonomija i agregatna tražnja. Tada je moratorijumom bilo obuhvaćeno oko 47% kreditnog portfolija banaka, odnosno oko 1,3 milijarde eura.

Drugi moratorijum je bio fleksibilan i fokusiran na targetiranje likvidne pozicije onih pravnih i fizičkih lica čiji su novčani tokovi trpjeli posljedice pandemije COVID-19. Ovaj moratorijum je iskoristilo 1.777 dužnika, odnosno odložene su obaveze u ukupnom iznosu od 99,3 miliona eura. Najveći dio kredita u drugom moratorijumu odnosio se na odlaganje obaveza kompanija, i to 59,5 miliona eura ili 3,98 odsto ukupnih kredita odobrenih privredi.

Treći jednogodišnji moratorijum na otplatu kredita se odnosi na najugroženije sektore turizma i poljoprivrede, kao i na kredite za pripremu turističke sezone. Prema posljednjim raspoloživim podacima, od kraja septembra, pod režimom moratorijuma je 32,1 milion eura kredita iz ova dva sektora, za 127 dužnika odnosno 164 kreditne partije, što predstavlja oko 11% ukupnog portfolija bruto kredita iz ova dva sektora.

Četvrti, šestomesečni moratorijum targetira socijalno ranjivu kategoriju – stanovništvo i preduzetnike koji su ostali bez posla od početka pandemije u martu 2020. Prema preliminarnim podacima Poreske uprave, od 15. marta do kraja oktobra, preko 14.000 fizičkih lica i preduzetnika je izgubilo posao. Ovaj moratorijum, banke sa stanovišta likvidnosti mogu podnijeti, dok se istovremeno, privremeno održava pristup tih fizičkih lica bankarskom sistemu, koji bi inače bio limitiran.

Od početka pandemije, od kraja marta, pa do kraja septembra 2020. restrukturirano je 133,8 miliona eura kredita za 459 kreditne partije, što predstavlja 4,6% ukupnog kreditnog portfolija.

Kumulativno, na kraju septembra 2020. godine, rezultati pokazuju da su mjere CBCG uticale na kreditni portfolio, o čemu najbolje svjedoče podaci da je pod režimom moratorijuma i restrukturiranja kredita portfolio od 265,3 miliona eura ili 9,09% ukupnog kreditnog portfolija bankarskog sistema Crne Gore.

Glasnik: Koliko su građani bili zainteresovani za korišćenje sredstava banaka?

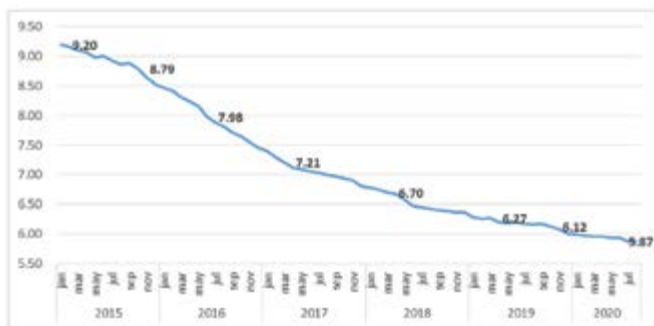
Z. Kalezić: Rast nezaposlenosti i smanjenje zarada od početka pandemije u martu 2020. do danas, usloveli su značajan pad tražnje fizičkih lica za kreditima, posebno u segmentu gotovinskih i stambenih kredita. Pad se, prema rezultatima ankete sa bankama, prema broj predatih kreditnih zahtjeva, kreće na nivou od oko 35% u odnosu na prošlu godinu, od čega je tokom perioda lockdowna u aprilu 2020, iznosio i do 70% kod pojedinih banaka. Značajna kontrakcija tražnje za kreditima je dovela do značajnog godišnjeg pada novoodobrenih kredita fizičkim licima.

Od početka pandemije 15.03. do 31.10.2020. godine fizičkim licima je odobreno 180,6 miliona novih kredita za 26.137 klijenata, dok je

u istom periodu prošle godine odobreno 336,9 miliona eura kredita za 41.458 klijenata. Pad od 46,4% u kreditnoj potražnji, prije svega, ukazuje na činjenicu da stanovništvo racionalno reaguje na neizvjesnost svojih budućih novčanih tokova i odlaže planiranu potrošnju ili dugoročne investicije. Rast nezaposlenosti je bio i jedan od razloga za uvođenje moratorijuma na otplatu obaveza licima koja su ostala bez posla. Između ostalog, CBCG je ovom mjerom, implicitno htjela i da sačuva pristup najranjivijeg segmenta stanovništva bankarskom sektoru.

Glasnik: Jesu li kamratne stope u ovoj godini rasle ili padale?

Z. Kalezić: Ako uzmemo u obzir samo period od posljednjih godinu dana, i pored pandemije koronavirusa, i rasta kreditnog rizika, prosječna ponderisana efektivna kamratna stopa bilježi pad. Naime, krajem avgusta 2019. godine PPEKS na nivou sistema iznosila je 6,16%, dok je krajem septembra 2020. godine iznosila 5,86%, što predstavlja pad od 0,30 procentnih poena. Ono što se uočava je da dolazi do kompresije razlika između aktivnih i pasivnih stopa. Važno je napomenuti da u Crnoj Gori, od jula 2015. godine do kraja avgusta 2020, imamo konstantan pad prosječnih ponderisanih kamratnih stopa sa 9,20 % na 5,87%.

Grafik br. 1: Kretanje PPEKS u periodu januar 2015 – avgust 2020.

Glasnik: Kako će se ukidanje referentnih kamratnih stopa LIBOR-a i EURIBOR-a odraziti na zajmoprimece?

Z. Kalezić: Na 31.10.2020. godine u sistemu ima 813,4 miliona eura kredita sa promjenljivim kamratnim stopama vezanim prvenstveno za EURIBOR (810 miliona eura) i marginalno LIBOR (3,4 miliona eura). Iz navedenog se može vidjeti da ukidanje LIBOR-a i transfer na novu referentnu stopu SONIA, SOFR, SARON, TONAR na kraju 2021. godine ne bi mogao imati značajnijeg efekta na sistem.

Što se tiče kredita sa promjenljivim kamratnim stopama vezanim za EURIBOR, oni se prvenstveno nude kod banaka koji su supsidijari banaka iz inostranstva. EURIBOR je u procesu reforme, bez čvrstog datuma za njegov eventualni diskontinuitet. Te banke u Crnoj Gori, kao ni u regionu, još nisu dobile instrukcije od svojih majki banaka za korištenje ove transformisane, transparentnije i kredibilnije referentne stope ili prelazak na neku drugu referentnu stopu u postojećim i novim ugovorima, te je još prerano govoriti o efektima ove tranzicije.

Glasnik: Hoće li ubuduće krediti biti skuplji ili jeftiniji?

Z. Kalezić: Vrlo je teško procijeniti šta će se dešavati sa trendom kamratnih stopa u srednjem roku. Naime, cijena izvora finansiranja je veoma značajna varijabla za kretanje kamratne stope na kredite odobrene privredi, jer na njenu promjenu/oscilaciju navise i naniže, mnogo brže reaguje nego kamate na kredite odobrene fizičkim licima.

Sa jedne strane, izvori finansiranja na internacionalnim tržištima i od majki banaka su relativno povoljni, a primjetan je i pad operativnih troškova banaka, što, sve zajedno, pozitivno utiče na kamratne stope. Naporedo, za sada ne primjećujemo eroziju volumena i ročne strukture depozita u sistemu, dok banke obezbjeđuju povoljne linije od međunarodnih finansijskih institucija poput EIB-a i EBRD-a. Tome treba dodati 70 miliona eura kod Banke za razvoj Savjeta Evrope (CEB-a), kao i garanciju EIB-a od 50 miliona eura koju je Vlada ugovorila u okviru trećeg paketa mjera, koje banke treba da plasiraju pod povoljnim uslovima.

Sa druge strane, smatrati da će procjena marže za kompenzaciju banke za rizik neispunjenja obaveza, kao determinante kamratne stope klijenta, padati u godini najveće zabilježene recesije, bilo bi neodgovorno. Istovremeno, veoma je teško procijeniti šta će se desiti sa kreditnim rejtingom države, čiji eventualni pad može dovesti do pritiska na poskupljenje izvora finansiranja.

Ovo je samo segment najvažnijih varijabli koji će u narednom periodu uticati u suprotnim smjerovima na kretanje kamratnih stopa.

Glasnik: Poznato je da je osnovna i ključna uloga Centralne banke Crne Gore očuvanje finansijske stabilnosti. U cilju ostvarenja tog zadatka Banka je pripremila neophodne mjere. Jesu li one dale očekivane rezultate?

Z. Kalezić: Kako je i predsjednica Evropske centralne banke Kristin Lagard nedavno rekla: "Vanredna vremena zahtijevaju vanredne mjere". Smatramo da je CBCG ne kompromitujući svoju nezavisnost, i ostajući dosljedna svom mandatu, na odlučan način odgovorila zadatku pripremanja mjera usmjerenih na održanje likvidnosti bankarskog sektora, mjera za ustupanje likvidnosti iz finansijskog realnog sektoru i konačno, srednjoročne razvojno-sanirajućih mjera usmjerenih na saniranje efekata dugoročnog smanjenja kreditne sposobnosti klijenata. Za osam mjeseci, CBCG je pripremila i usvojila ukupno 13 mjera u pet setova, uz puno očuvanje finansijske stabilnosti. Činjenica da su neke od predloženih mjera, predložene kasnije i od naših kolega u regionu, govori u prilog da smo se vodili dobrom praksom pri njihovom predlaganju.

Osim već nabrojana četiri moratorijuma, naglasila bih mjeru smanjenja stope obavezne rezerve banaka za 2 p.p., čime je CBCG oslobodila cca. 70 miliona eura likvidnosti, povećavajući kreditni potencijal banaka, kao i zabranu bankama da isplaćuju dividende akcionarima, osim isplate u obliku akcija banke, u cilju jačanja kapitalnih bafera banaka radi apsorbovanja potencijalnih gubitaka. Posebno smo zadovoljni činjenicom da je CBCG u maju 2020. godine udvostručila bilateralnu repo liniju sa BIS-om, sa 50 na 100 miliona eura, a potom ugovorila privremenu repo liniju u iznosu do 250 miliona eura sa ECB-om, kojim je značajno ojačan okvir za sistemsku likvidnost u slučaju nužde.

Svi indikatori upućuju na to da je finansijska stabilnost očuvana. Banke su likvidne i dobro kapitalizovane, stabilnost depozita ne ukazuje na sistemski odliv. Međutim, svjesni smo da izazovi u finansijskom sektoru tek slijede, u formi dodatnih potreba za kapitalom banaka usljed gubitaka zbog neizmirenja obaveza klijenata i povećanja rizikom ponderisane aktive. Naporedo, usložnjavanje situacije u javnim finansijama može kreirati pritisak na cijenu izvora za finansiranje. Ujedno, svi iščekujemo rezultate procjene kvaliteta aktive u aprilu/maju naredne godine kao fundamentalnog testa kvaliteta i posljedično, rezistentnosti bilansa banaka na buduće izazove.